

k Čechům. Bohužel chybí zastoupení podnikatelů hlásících se k německé národnosti. S ohledem na zaměření na období meziválečného Československa zůstali mimo zorné pole i podnikatelé ze Slovenska, příp. i Podkarpatské Rusi. Alespoň na příkladu by bylo zajímavé sledovat, jak Československo vytvářelo podmínky pro etablování slovenských podnikatelských vrstev. Z geografického hlediska jsou zastoupeni převážně podnikatelé z Prahy, což je s ohledem na její status coby politické a ekonomické metropole logicky odůvodnitelné.

O výběru podnikatelů zařazených do publikace by bylo možné vést dlouhé diskuse, sami editoři si tyto otázky kladli. Pravděpodobně byli ve výběru omezeni spektrem dostupných pramenů i zaměřením celého autorského kolektivu. Je však nutné ocenit, že mezi „vybranými“ jsou zastoupeny jak známé osobnosti, často v povědomí širšího okruhu čtenářů zapsané spíše jen jako jména, tak i osobnosti, jejichž jména již zapadla. Zvláště zpracování osudů těchto nepříliš známých podnikatelů bylo pro autory náročným badatelským úkolem a zaslouží si ocenění. Vesměs se jedná o osobnosti spojené s průmyslovou výrobou, s ohledem na strukturu hospodářství meziválečného Československa je to opodstatněné, ale pro přípravu dalšího svazku by bylo vhodné doporučit, aby byli vzati v potaz ve větší míře podnikatelé i z jiných hospodářských sektorů. Zvláště obchod a služby by s ohledem na současnou ekonomickou strukturu mohly přinést nejednu inspiraci.

Vydání recenzované publikace finančně zaštitila Nadace T-SOFT ETERNITY. Z odborného hlediska je možné konstatovat, že krok nadace směřoval správným směrem a cíl přispět k obohacení hospodářské historie, ale též přinést inspiraci pro dnešní podnikatelské následovníky se vydařil. Na závěr je tedy nutné popřát, aby si kniha našla cestu k široké čtenářské obci. Ačkoli nelze autorskému kolektivu upřít snahu volit přístupné a čtivé zpracování, pro širší okruh odborně nezavěšených čtenářů se na mnoha místech bude jednat o náročnější čtení, které by však mohlo podnítit zájem o další studium hospodářské minulosti. Současně si též dovoluji vyslovit přání, aby Nadace T-SOFT ETERNITY vnímala tuto knihu jako první „svazek“

systematického zpracování aktivit a činnosti československých podnikatelů a nalezla prostředky i ochotu další zkoumání dále podporovat.

Jan Štemberk

**Břetislav Tureček: *Labyrintem Íránu*.
Praha: Knižní klub, 2013, 278 s.**

Každý, kdo by se chtěl nechat uvést čtivou a srozumitelnou formou do mnohdy kontroverzní a nepřehledné problematiky soudobého Íránu, neudělá chybu, pokud sáhne po poslední knize Břetislava Turečka s názvem *Labyrintem Íránu*. Írán se stal po islámské revoluci (1979) páriou mezinárodní politiky. Jakýmsi otloukánkem Západu, zpochybnujícím západní mocenskou i ideologickou hegemonii, jehož mnohé aktivity budí podezření, obavy a vášně. Na druhou stranu jde o zemi, o které máme na Západě i kvůli více či méně latentnímu vzájemnému konfliktu zkrleslé a stereotypní představy. Právě ty Tureček ve své knize uvádí na pravou míru, když íránský režim i společnost vykresluje jako daleko komplexnější, složitější, vnitřně rozpornější, mnohovrstevnatější, nesourodější a pestřejší, než si často zjednodušeně představujeme. V základech Turečkovy práce stojí reportážní východisko, které má vliv i na způsob strukturování jeho knižních textů. To Tureček při skládání pestré mozaiky blízkovýchodních společností úspěšně použil již pro svůj bestseller *Světla a stíny islámu* (2009) a *Nesvatá válka o Svatou zemi* (2012).

Vnitřní nejednotu režimu rozděleného do mnoha vzájemně soupeřících skupin Tureček rozsáhle demonstruje na jedné z jeho klíčových opor, již je složitý, leč fascinující vesmír šíitského duchovenstva. Jeho centrem je Komm, o kterém se proto někdy mluví jako o druhém hlavním městě. Čítá kolem tří set tisíc lidí zastávajících nejruznější pozice v rozsáhlé hierarchii. Někteří duchovní nosí bílé turbany, vyhrazené pro kohokoliv z nich, jiní (tzv. sajjedové) pak turbany černé, určené exkluzivně potomkům šíitských imámů, a tedy nositelům Prorokovy krve. Daleko důležitější je však hierarchie založená na „akademické“ kariéře. Na nejnižším stupínku

pyramidy jsou tzv. hodžatoleslámové, erudovanější z nich získají titul ajatolláha, přičemž jen úzká skupinka se stane elitními velkými ajatolláhy (ajatolláh al-ozmá). Ti jsou také titulováni jako mardžové (mardžaje taklid) neboli „vzory hodné následování“ právě proto, že jsou do své hodnosti uvedeni poté, co vydají sborník svých nábožensko-právních dobrozdání určených věřícím (tzv. resále tauzih).

Náboženství, moc a ekonomické zdroje se pak podle Turečka protínají díky tomu, že každý šíitský věřící by si měl svobodně vybrat svého mardží, jehož pokyny a sborníkem se bude řídit. Takové autoritě by však zároveň měl platit náboženskou daň (choms). Čím bohatším se pak klerik stává, tím rozsáhlejší síť loajálních studentů náboženství, regionálních kazatelů a prostých věřících si dokáže skrze přerozdělování těchto prostředků vybudovat. Jednotliví ajatolláhové takto soupeří o vliv, moc, bohatství a věřící, přičemž touhou většiny z nich je získat podporu tzv. bazaru, tedy relativně konzervativní vrstvy movitých obchodníků. Ne vždy se jim to však daří. Tureček vyjmenovává případy Íránců, kteří dávají nepokrytě najevo, jak duchovenstvem pohrdají; děti jim krutě nadávají, taxikáři je odmítají svést a široké vrstvy si stěžují, že fakticky nic nedělají a jen za to od státu pobírají plat rozdělovaný z povinné náboženské daně. Někdy naopak velcí ajatolláhové musejí namísto soupeření o přízeň věřících spolupracovat, a to především na půdorysu náboženských vysokých škol (tzv. hauze elmije). Ty jsou v centrech islámské učenosti, jako je Komm či Nadžaf, autonomně vedeny jejich sborem. Sbor má neformální vliv na politiku, protože k jejich kolektivním nábožensko-právním stanoviskům zpravidla přihlíží i politici.

Nicméně přímý vliv na politiku získalo duchovenstvo až po islámské revoluci, během níž byla v kontroverzním referendu (1979) schválena nová ústava zaručující a udělující jim klíčové ústavní pravomoci. Nejvíce moci tak nekonzcentruje prezident přímo volený občany, ale nejvyšší vůdce (rahbar), rekrutující se z duchovenstva. Jeho úkolem není naplňovat vůli lidu jako v případě prezidenta, ale vůli boha, z čehož se odvozuje legitimita jeho moci. Rahbara opět vybírá a případně i odvolává další orgán

složený z osmdesáti šesti duchovních, jímž je Shromáždění znalců, volené přímo občany. Kvalifikací rahbara by přitom měla být erudice v islámu. Nicméně kvůli současnému rahbarovi Alímu Chámeneimu se musela kontroverzním způsobem měnit již tak dost kontroverzní ústava. V době nástupu do funkce po zesnulém Chomejním totiž měl jen titul hodžatoleslám. Titul ajatolláha mu byl kolegy neochotně udělen až dodatečně, přičemž klerici z Kommu jej coby náboženskou kapacitu fakticky nikdy neuznali. Konečně, průnik duchovenstva do ústavních institucí se týká také klíčové dvanáctičlenné Rady dohlížitelů, z nichž šest tvoří opět duchovní, zbylých šest jsou pak civilní soudci. Pravomocí této rady je mimo jiné schvalovat a případně zamítat zákony přijaté parlamentem, ale také schvalovat či zamítat kandidáty na post poslance a také prezidenta.

Tureček však zdůrazňuje, že mnozí duchovní byli a také nadále zůstávají kritiky ústavy a stávajícího přílišného směšování politiky a náboženství. Takovou pozici zastával například Násér Makárem-Širázi ostře se stavící proti ústavou zaručené koncentraci moci duchovními, kterou podle něj sice lidé krátkodobě přejdou mlčením, ale dlouhodobě se jedná o časovanou nálož, protože moc duchovenstva bude postupně stále více lidí iritovat a budou požadovat ústavní změnu, což nakonec rozmetá samotné základy režimu. Proti revolučnímu režimu se tak postavily i největší autority své doby, ajatolláhové Šariatmadáři (kritizoval revoluční násilí), plánovaný nástupce Chomejního na pozici rahbara, Montazerí (kritizoval koncentraci moci v rukou vůdce a justiční vraždy několika tisíc komunistů a laických islamistů) a nakonec i Sání. Svou kritikou si vysloužili historicky bezprecedentní odejmutí titulu velký ajatolláh a většina z nich i doživotní domácí vězení. Jiní duchovní ale naopak nepovažují stávající míru směšování politiky a náboženství za dostatečnou a zasazují se o naprosté zrušení sekulárních institucí, jako jsou civilní soudy či volený prezident a parlament, protože islám podle nich nic takového nezná. A konečně další tábor „těch, kteří upřednostňují mlčení“ (ahle sokút) se řídí starou tradicí těch velkých ajatolláhů, kteří se odmítali k politice jakkoliv vyjadřovat. Například někdejší hlavní

autorita v Kommu a učitel Chomejního, ajatolláh Borúdzerdí, byl proti směřování politiky a náboženství, mladého Chomejního považoval za přílišného radikála a často upřednostňoval ono mlčení. Nicméně shoda nepanuje ani mezi dědici hlásícími se k odkazu ajatolláha Chomejního samotného, který stávající politický systém dlouhé roky designoval a poté během revoluce prosadil. Zesnulým Chomejním se totiž rádi zaštiťují jak příznivci, tak odpůrci režimu. Jak konzervativci, tak také reformátoři. Podle Turečka je to dílem způsobeno tím, že bývalí levicovní a islámští radikálové, kteří vybojovali revoluci proti šáhovi, obsadili americké velvyslanectví a jako revoluční gardisté šířili násilí, byli po smrti Chomejního postupně odstraněni z vedoucích pozic. Postupně se z nich proto stali reformátoři, protože demokracii chápou jako cestu, jak se znovu chopit moci (například Chomejního žáci, jeho revoluční souputníci a pozdější neúspěšní prezidentští kandidáti Mír-Hosejn Músaví a Mehdí Karrúbí).

Klíčové Turečkovo téma vnitřní fragmentace iránského režimu je v dalších pasážích knihy demonstrováno na osobě kontroverzního prezidenta Ahmadínežáda. Ten nevezbuoval odpor jen na Západě, ale i doma. Šlo o hlavu státu, která společnost rozdělovala, když svůj program postavila na masivních a plošných dávkách vyplácených občanům přerozdělováním příjmů z exportu ropy. To vadilo dosavadní staré gardě politiků, které však Ahmadínežád neváhal veřejně označovat jako zkorumpované. Kromě toho, že politiky kádroval na zkorumpované a nezkorumpované, celá společnost se v reakci na jeho vládu polarizovala na jeho příznivce z nižší vrstvy a kritiky z vrstev vyšších, kteří konflikt vykládali jako střet nedemokracie s demokracií. Proti Ahmadínežádovi se během potlačování tzv. Zeleného hnutí (2009), rozezleného výsledky prezidentských voleb, nepostavili jen liberálové a reformátoři, ale nakonec také část konzervativců a duchovních, kteří byli šokováni brutalitou, s jakou se nakládalo s demonstranty. Chámeneí a šéf justice Mahmúd Hášemí-Šáhrúdí například nařídili zcela uzavřít teheránskou věznicí Kahrízak, kde docházelo k masivnímu mučení a znásilňování demonstrantů, přičemž parlamentní vyšetřovací komise později označila za

viníka represí Ahmadínežádova člověka, vrchního teheránského prokurátora Saída Mortaza-vího. Spor prezidenta s nejvyšším vůdcem pak vyvrcholil, když Ahmadínežád bez konzultací s Chámeneím odvolal ministra pro tajné služby. Musel ho však následně vzít zpět, jinak by prý skončil sám (2011).

Kromě vykreslování fragmentace a rozštěpení iránské společnosti i režimu se Tureček jakožto bývalý zpravodaj Českého rozhlasu na Blízkém východě ve své poslední knize rozsáhle věnuje historii a současnosti vztahů Íránu a Československa, respektive České republiky. V politickém období se tyto vztahy radikálně zhoršily kvůli tomu, že vláda Miloše Zemana pod tlakem Spojených států schválila perské a arabské vysílání Rádia Farda (Rádia Svobodná Evropa) z Prahy do Iráku a Íránu (1998). Podle Turečka bylo toto rozhodnutí od samého začátku z mnoha důvodů problematické. Zatímco Irák Saddáma Husajna byl diktaturou a tuhým policejním státem, v autoritářsky vedeném Íránu jistá pluralita médií vždy existovala. Je tedy otázkou, zda iránská veřejnost další z mnoha hlasů vůbec potřebuje. Různé a vzájemně si konkurující složky režimu (např. Revoluční gardy, duchovní) totiž často provozují vlastní média. Namísto opozice proto o zločinech či o vládou utajovaných skutečnostech veřejnost mnohdy jako první informují média napojená na jednu z mnoha soupeřících frakcí režimu. Takto se iránská i světová veřejnost dozvěděla například o legendární aféře Irangate (1986), která spočívala v nepříliš čistém obchodu, kdy Západ dodal embargovanému Íránu zbraně výměnou za propuštění západních rukojmích držených iránským spojencem (Hizballáh) v Libanonu. Neprincipiální spolupráce s velkým (USA) a malým (Izrael) Satanem však iritovala režimního duchovního Mehdího Hášemí natolik, že se jí rozhodl zveřejnit s cílem ji skandalizovat a zmařit. Podobně má své, jakkoliv fluidní a nejasné, hranice i moc policistů nad novináři. Když například příslušníci nově zřízeného (2011) speciálního oddělení pro dohled nad blogosférou zatkli a umučili předního blogera Sattára Beheštího, vzbudilo to ve vládě nevoli a šéf dotčené policejní jednotky byl nucen opustit funkci, čímž režim vyslal jasný signál, že

i represe médií mají své meze. Nicméně nepsaná pravidla podle Turečka platí i pro tolerovaná opoziční média. Ani ta prý nebudou referovat o tabuizovaném ajatolláhovi Montazerím, který pro svou kritiku režimu musel dožít v domácím vězení, nebo právě o obsahu pražského vysílání Rádia Farda. Tureček se ale nad zbytečností pražského vysílání, které České republice přineslo trvalé zhoršení diplomatických vztahů (odvolání velvyslance) a pro české firmy vyústilo v zmaření řady zakázek, pozastavuje i z toho důvodu, že do Íránu perskojazyčně již vysílá hned dvacet čtyři dalších zahraničních stanic, včetně renomované britské BBC či francouzské RFI. Sporné jsou i americké zdroje financování stanic, které jdou z rozpočtu určeného na destabilizaci íránského režimu, přičemž Íránci stanici kritizují právě kvůli zasahování do vnitřních záležitostí jejich země, což má být jakožto narušení suverenity v rozporu s mezinárodním právem. Tuto íránskou kritiku posilovala i osoba prvního ředitele Rádia svobodná Evropa Thomase Dinea (1997–2005), který většinu své kariéry šéfa proizraelské lobby v USA (AIPAC) trávil organizováním kampaní proti muslimským zemím.

Druhé pro Írán klíčové téma, ve kterém mu malá Česká republika podle Turečka zkrátila plány, se týká jaderného programu, o němž Íránci zarytě tvrdí, že je čistě mírový. Íránská argumentace, že chce podobně jako kdysi Sovětský svaz rozvíjet jadernou energetiku, aby mohl své rozsáhlé zdroje ropy a zemního plynu, dosud spalované při výrobě elektřiny, uvolnit pro export, zní racionálně. Podobně přesvědčivě působí i tvrzení expertů, že ambiciózní Írán chce podobně jako jiné rozvojové země (Čína, Indie) světu i sobě dokázat, že sofistikovanou jadernou technologii zvládne. Česká republika však byla v důsledku tlaku USA natolik nedůvěřivá, že svým firmám speciálním zákonem zakázala jakékoliv dodávky pro budovanou jadernou elektrárnu Búšehr již v roce 2000, přičemž o velký byznys tehdy přišly hlavně ZVVZ Milevsko. Také to přispělo ke zhruba desetiletému zpoždění uvedení elektrárny do provozu. Ale odhalení utajovaných a hluboko pod zemí budovaných závodů na výrobu jaderného paliva (Natanz 2002) a poté dokonce i provozu na

obohacování uranu (Fordow, Komm 2009) svět oprávněně vystrašila. A nijak nepomohla íránská námitka, že podle mezinárodního práva stačí o budovaných provozech informovat půl roku před uvedením do provozu; státy totiž chtějí důvěru mezinárodního společenství, takže o podobných projektech v praxi informují vždy od začátku. V tento moment proti Íránu „zapracovala“ Česká republika podruhé, když měla v Radě guvernérů Mezinárodní agentury pro atomovou energii dočasný mandát, který vykonávala Dana Drábová (2006). Na základě inspekce a podkladů MAAE pak Rada bezpečnosti OSN rozhodla o protiíránských sankcích (2006).

Turečkova poslední kniha se oproti oběma předchozím nejvíce zabývá světem tajných služeb. V souvislosti s inspekcemi MAAE v Íránu Tureček například diskutuje problematický vztah mezi MAAE a špióny: agenti se do Íránu pravděpodobně dostávali pod rouškou mezinárodních inspekce, na druhou stranu inspektori sami mohli získat informace o jaderném programu, k nimž by se se svými výzkumnými metodami nikdy nedostali. Dalším tématem souvisejícím s „temným světem“ tajných služeb jsou od roku 2007 systematické vraždy a únosy předních íránských vědců a inženýrů, což je strategie mající za cíl zpomalit íránský jaderný program. Reakcí na to jsou zpravidla protiizraelské bombové útoky všude ve světě, ke kterým se vesměs nikdo nehlásí. Konečně, podle Turečka není zcela mimo realitu ani hypotéza, že Írán v souvislosti se svým jaderným programem záměrně „klame tělem“ neboli snaží se zveličit svůj jaderný potenciál s cílem zastrašit možné budoucí soupeře (Saúdská Arábie, Izrael). Naprosto klíčové pro pochopení této strategie je trauma, jež si Íránci odnesli z táhlé a krvavé války s Irákem (1980–1988), ve které tehdejší Československo exportem zbraní přes státní firmu Omnipol podporovalo obě strany konfliktu (přímo vyváželo do Iráku, nepřímou přes Sýrii a Libyi do Íránu). V této válce to byl Irák Saddáma Husajna, kdo poprvé od první světové války nasadil chemické zbraně. Mimořádnou hořkost pak mezi Íránci vyvolává skutečnost, že za války Husajnovi dodávali chemické látky pro výrobu zbraní korporace z Německa, Nizozemí i USA. Američané pak Husajnovi

dodávali také souřadnice potenciálních cílů ze špiónážních letadel AWACS. A konečně Sovětský svaz mu prodával rakety Scud, nosiče konvenčních i chemických hlavic. Jak se vyjádřil tehdejší prezident Rafsandžání (1988): „I když je použití takových zbraní nehumánní, tato válka nám ukázala, že mezinárodní právo je jen cár papíru.“ Výsledkem byl pocit vlastní zranitelnosti, ohrožení a mezinárodní izolace, stejně jako tendence také si obstarat zbraně hromadného ničení, nebo alespoň předstírat, že jimi disponují. Podobně se ostatně v 90. letech choval oslabený Saddám Husajn, jenž se obával další války s Íránem, a vytvářel proto mylný dojem, že disponuje zbraněmi, o nichž se nakonec ukázalo, že je neměl. Stejně dnes možná kalkulují Íránci, jakkoliv ajatolláh Chomejní ve své době vydal v reakci na irácké útoky fatwu zakazující užití zbraní hromadného ničení, přičemž toto stanovisko potvrdil (2012) nejvyšší duchovní vůdce Chámenéi, když se o nich vyjádřil jako o zbraních zakázaných (harám), protože zabíjejí plošně. Na druhou stranu Tureček připouští jako podobně pravděpodobnou možnost, že Íránci zbraně hromadného ničení skutečně vyvíjejí, aby jakožto ambiciózní regionální velmoc posílili svou mezinárodní pozici v blízkovýchodním regionu, znovuobnovili vojenskou rovnováhu s Izraelem a odstranili případné agresory. Mocenská elita se totiž domnívá, že pokud bude mít zbraně hromadného ničení, nemůže se stát terčem zahraničního útoku, jako se to stalo libyjskému diktátorovi Kaddáfimu (2011) hned poté, co se vzdal programu vývoje zbraní hromadného ničení.

Recenzi si dovoluji zakončit úvahou nad mnohdy umělými hranicemi mezi žurnalistikou a společenskou vědou. Tureček se hned v úvodu hlásí k tomu, že jeho práce představuje výstup „rozhlásáka“, pro kterého někdy bývá s diktafonem či s kamerou v ruce obtížné získávat důvěru informátorů. Vše jde daleko lépe s notesem a tužkou, také proto nasbíral tolik materiálů, který nešlo plně využít v rozhlase či televizi, ale náramně se hodil do recenzované knihy. Tureček dlouhodobě, poctivě a systematicky sbírá, třídí, promyšlí a interpretuje data nejružnějšího charakteru (rozhovory s pamětníky, archiválie, otevřené zdroje, zúčastněné a i nezáčastněné pozorování). Výsledkem je zjištění nových

a dosud neznámých dílčích skutečností, nová interpretace dosud známých skutečností či získání lepšího vhledu a hlubšího porozumění. Jakkoliv pak Tureček tyto výsledky čtenáři prezentuje formou zdánlivě neprovázané reportážní koláže bez explicitně formulované „výzkumné otázky“, jde mu o totéž jako vědcům. Tedy o posun hranic dosavadního poznání, zejména ve smyslu weberovského porozumění neevropským společnostem. Tureček zřejmě nepřišel na chuť teoriím, kterými společenští vědci často rámuji své téma. Ani to ho však v vědecké komunitě nutně nevylučuje. Jeho přístup se tím blíží idiografickým historikům či antropologům, nikoliv o zobecnění se snažícím sociologům a politologům. Jestliže pak ignoruje teoretická paradigmatata, totéž nelze říci o metodologii. Snaží-li se například v duchu nejlepších tradic novinářského řemesla o ověřování svých informací z vícero nezávislých zdrojů nebo o vyvážené prezentování všech protichůdných názorů, nedělá nic jiného než triangulaci, o které tak rádi píší metodologické příručky.

Karel Černý

John F. Padgett – Walter W. Powell:
The Emergence of Organizations and Markets.
Princeton – Oxford:
Princeton University Press, 2012

Předkládaná kniha, vedená renomovanou dvojicí autorů Johnem F. Padgettem a Waltrem W. Powellem, je jedním z ústředních příspěvků neoinstitutcionální teorie, která reformuje institucionální směr především v otázce role aktéra. Epistemologicky lze proto vymezit publikaci deindividualizací aktéra, který podle autorů není aktivním činitelem vlastního racionálního uvažování, ale je posuzován jako člen supraindividuální, a tedy i kognitivně a kulturně determinující jednotky. „Mantrou“ autorů je v tomto směru teze, že „za krátkou dobu vytvářejí aktéři vztahy; za dlouhou dobu vytvářejí vztahy aktéry“, přičemž tímto důrazem na vztahy a vazby mezi aktéry referují k tradované dichotomii mezi racionálním, utilitárním jednáním a jedním determinovaným významy. V užším pohledu